

**TRANSFORMAREA FAMILIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
CONVERGENȚA ȘI DIVERGENȚA ÎN CONTEXTUL
TENDINȚELOR EUROPENE**

**Irina PAHOMII¹, cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice, INCE**

Actualitatea articolului constă în descrierea tendințelor recente în formarea și în funcționarea familiei în Republica Moldova în contextul tendințelor europene, al consecințelor acestora din perspectiva dezvoltării socioeconomice și demografice, dar și al provocărilor noi pentru politicile sociale, demografice și familiale. Scopul articolului a fost descrierea comparativă a procesului de tranziție a familiei în Republica Moldova și în alte state europene. Metoda de bază utilizată a fost analiza datelor statistice în aspect comparativ. Drept rezultate și concluzii, menționăm că lucrarea oferă o schiță a unei game largi de aspecte problematice și de preocupări care vin susținute în factorii de decizie în eforturile acestora de a îmbunătăți politicile familiale.

Cuvinte cheie: tranziție, familie, căsătorie, coabitări nonmaritale, natalitate extraconjugală, fertilitate.

Actuality of this paper consist in description of recent trends in formation and functionality of families in Republic of Moldova in context of European trends and consequences of this in terms of socioeconomical and demographical development and also a new challenges for social and family policies. The purpose of this article was comparative description of transformation of family in Republic of Moldova and other European countries. Method: Main method used in this article was comparative analyses of statistical data. Results and conclusion: The paper gives an outline of a wide range of problematic issues and concerns that will be helpful to policy-makers in their efforts towards further improvements in family policies.

Key words: transition, family, marriage, non-marital cohabitation, birth, extra conjugal birth, fertility.

JEL Classification: J10; J12; J13.

Introducere. Procesul de tranziție de la un regim totalitar la o societate democratică are o importanță incontestabilă pentru ara noastră, înșă, ca orice proces de tranziție, are implicații esențiale asupra tuturor instituțiilor sociale și domeniilor vieții. Astfel, schimbări revoluționare au survenit și în institutul familiei, schimbări care sunt percepute, frecvent, ca anomalii sau mutații indezirabile, care urmează să fie ajustate prin metodele ingineriei sociale [5]. Înșă, acestea reprezintă, în mare măsură, consecințele tranziției rapide de la un regim totalitar la o societate democratică. Procesul de tranziție este asociat cu transformările radicale ale sistemelor valorice și sionormative, acești factorii fiind principalii determinanți ai schimbărilor care au survenit în cadrul institutului căsătoriei și familiei. Anomia socială și nesiguranța în ziua de mâine au afectat funcționalitatea familiei. Situația social ambiguă a dus la diversificarea strategiilor de adaptare în ceea ce privește formarea și dezvoltarea familiei. O modalitate de adaptare la condițiile sociale în schimbare a devenit amânarea evenimentelor cruciale de viață (căsătoria și nașterea copilului) și inversarea ordinii acestora: nașterea copilului, în multe cazuri, precede înregistrarea căsătoriei, iar coabitările nonmaritale tind să substituie căsătoria legală [2].

În cazul Republicii Moldova, ca și în altele în tranziție, situația familiilor a fost agravată de: scăderea bruscă a nivelului de trai, omaj, migrația de muncă, creșterea inaccesibilității locuințelor, în special, pentru familiile tinere, diminuarea garanțiilor sociale, timpul prelungit de lucru (ocupația dublă) în scopul asigurării nevoilor materiale ale familiei, răspândirea comportamentului deviant (alcoolism, narcomanie, violență în familie). În timp ce unele persoane și familii reușesc să fac față problemelor, alții trebuie să se bazeze pe sprijinul societății, ceea ce este deosebit de aparent pentru: persoanele singure, familiile monoparentale, familiile cu copii și persoanele în vârstă etc. În aceste condiții, guvernele, în special, ale țărilor în tranziție, urmează să construiască și să perfecționeze politici sociale care să corespundă nevoilor necesității oamenilor.

¹ © Irina PAHOMII, bragairina92@mail.ru

În prezentul articol sunt descrise tendin ele recente în formarea i în func ionarea familiei în Republica Moldova în contextul tendin elor europene, consecin ele acestora din perspectiva dezvolt rii socioeconomice i demografice, dar i a provoc rilor noi pentru politicile sociale, demografice i familiale.

Tendin ele na ionale în contextul celor interna ionale

Înainte de începerea celei de-a doua tranzi ii demografice, adic pân la mijlocul anilor 1990, comportamentul popula iei Republicii Moldova în sfera familiei i a c s toriei se caracteriza prin urm toarele: c s toria era înregistrat precoce i practic universal , vârsta medie a femeilor la prima c s torie constituia aproximativ 22 de ani, fiind cu 3-4 ani mai sc zut decât în rile Europei occidentale. Ponderea femeilor care n-au fost niciodat c s torite a fost una foarte mic . Na terea primului copil în familie asemenea c s toriei a fost precoce i universal , de regul , acest eveniment avea loc în primul an de c s torie. Circa 90% din num rul total de na teri anuale reveneau femeilor cu vârsta de pân la 30 de ani. Ponderea femeilor care n-au n scut niciun copil pe parcursul vie ii a fost, de asemenea, nesemnificativ . S-a observat prevalen a modelului familial cu doi copii, ponderea na terilor extraconjugale nefiind înalt i constituind circa 13%. Acest model a fost specific aproape pentru toate statele ex-socialiste, cu excep ia Estoniei, a Ungariei i a fostelor ri iugoslave i a RDG.

Dup anii 1990, comportamentul popula iei în sfera familiei i a c s toriei a cunoscut schimb ri profunde în toate rile ex-socialiste, tinzând s ajung din urm Europa occidental . Pe parcursul multor secole, Europa Occidental a avut un rol istoric deosebit, fiind un promotor al transform rilor socioeconomice, politice, tehnologice i culturale. Oare i în aspectul demografic comportamentul popula iei din Europa Occidental i de Nord prezint un prototip al viitorului comportament al popula iei din Europa Central i de Est? R spunsul la aceast întrebare provoac discu ii aprinse în mediul tiin ific. Demografii sunt unanim de acord doar în ceea ce prive te necesitatea stringent a promov rii politicilor sociale i demografice eficiente în scopul diminu rii efectelor negative a schimb rilor intervenite în func ionarea institutului familiei.

În toate rile europene se observ sc derea semnificativ a intensit ii c s toriilor, ceea ce demonstreaz dinamica indicatorului rata total de nup ialitate (RTN). În compara ie cu anul 1990, valoarea acestuia pentru Republica Moldova a sc zut de dou ori. Acela i fapt este caracteristic i pentru alte ri în tranzi ie. Îns , este bine cunoscut faptul c în Europa occidental sc derea intensit ii c s toriilor a început cu cel pu in dou decenii mai devreme decât în spa iul ex-socialist, Tabelul 1.

Tabelul 1

Dinamica ratei totale a nup ialit ii (RTN)

	1990	1995	2000	2009	2011
Republica Belarus			0,65	-	0,86
Bulgaria	0,9	0,55	0,52	0,43	0,36
Estonia	0,79	0,45	0,39	0,4	0,41
Letonia	0,92	0,47	0,4	-	0,53
Lituania	1,06	0,68	0,51	-	0,75
Polonia	0,91	0,67	0,63	-	0,58
R. Moldova	1,1	0,79	0,58	0,68	0,65
România	0,92	0,73	0,64	-	0,53
Rusia	1	0,75	0,6	-	-
Slovenia	0,51	0,51	0,45	-	0,38
Ungaria	0,77	0,56	0,49	-	0,36
R. Slovac	0,96	0,58	0,52	-	0,39

Pentru R. Moldova calculele autorului. Anul 2009 Bulgaria calculele autorului; Estonia – oficiul statistic al Estoniei; Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_nind&lang=en

Sursa: Anii 1990, 1995, 2000 D. Filipov.

<http://www.un.org/esa/socdev/family/Publications/mtphilipov.pdf> [3, 3n]

R spândirea uniunilor consensuale a ob inut o amploare semnificativ , acestea fiind foarte populare, în special, în mediul tinerilor i pot fi privite ca un fenomen concurent pentru c s toria legal . Cea mai sc zut pondere a uniunilor consensuale din datele disponibile pentru rile europene s-a înregistrat

în Polonia, acest fenomen explicându-se prin importanța majoră a valorilor religioase în această țară. Grecia și Italia se caracterizează și ele prin dimensiuni scăzute ale fenomenului vizat, datorită menținerii normelor și a valorilor tradiționale. Republica Moldova asemenea Ucrainei, Republicii Belarus, Rusiei au o pondere a uniunilor consensuale relativ mai înaltă decât țările din Europa de Sud și aproape de două ori mai scăzută decât în Norvegia, Estonia, Franța, Figura 1.

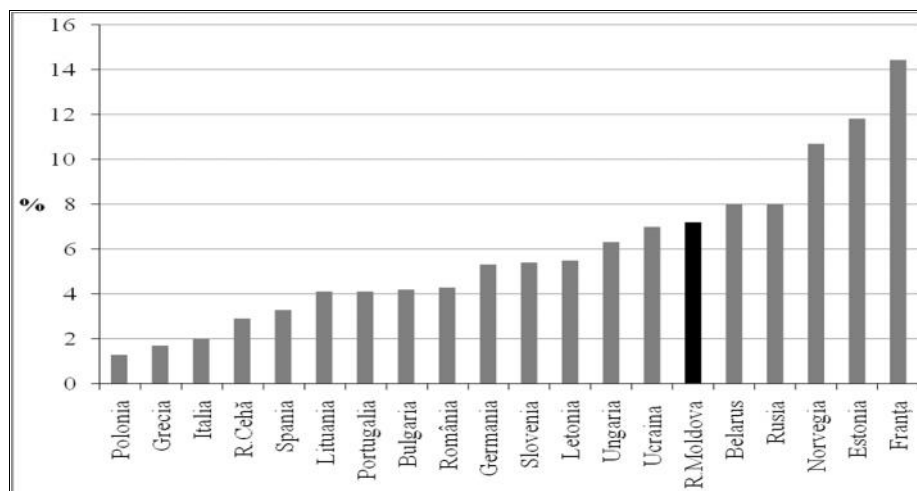

Fig. 1. Ponderea uniunilor consensuale din numărul total de căsătorii

Sursa: OECD Family database, http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34637_37836996_1_1_1_1,00.html, Demoscope Weekly, statistica.md.

O tendință despre care am menționat mai devreme este amânarea formării familiei, tinerii dau o preferință tot mai mare studiilor și avansării în cariera profesională. Deși, începând cu mijlocul anilor 1990, vârsta medie la prima căsătorie a crescut la bărbați cu 3,4 ani, la femei – cu 2,6 ani, constituind în anul 2012, respectiv, 27,25 și 24,30 ani, iar în comparație cu altele țări, valoarea acestui indicator este cu mult mai scăzută. Valori similare la acest capitol sunt observate și în Ucraina, Rusia și Republica Belarus, pe când în România, familiile se întemeiază cu doi ani mai târziu, în Germania – cu cinci, iar în Suedia – circa cu opt ani, căsătoriile fiind formate după 30 de ani, Figura 2.

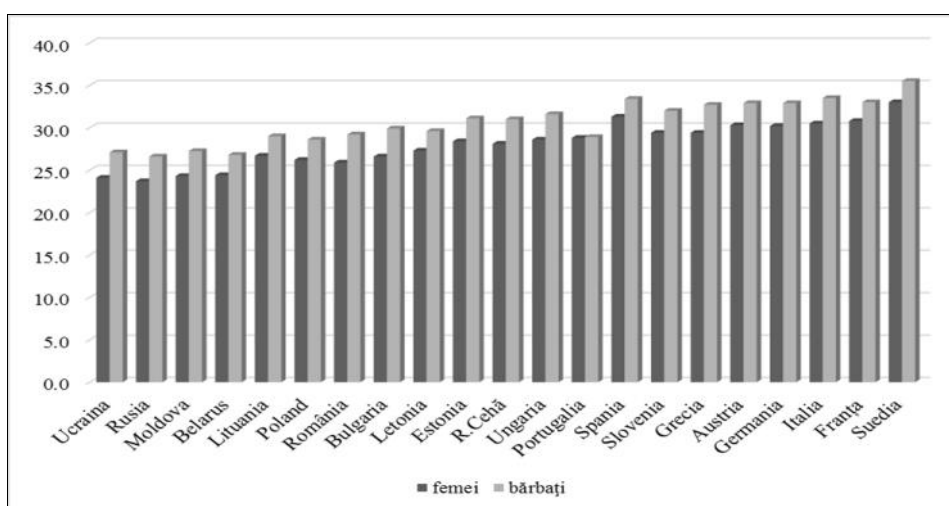

Fig. 2. Vârsta medie a femeilor și a bărbaților la înregistrarea primei căsătorii, anul 2011

*pentru Rusia, anul 2010.

Sursa: Eurostat <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, BNS, Demoscope Weekly.

Creșterea vârstei la prima căsătorie și scăderea semnificativă a RTN, în mare parte, se explică prin amploarea fenomenului de uniuni consensuale, care, în mod evident, în anii următori vor înregistra în Republica Moldova și în alte țări ex-sovietice o creștere solidă, așa cum acest lucru s-a întâmplat în țările Europei Occidentale doar cu câteva decenii mai devreme.

Un alt fenomen care afectează foarte mult formarea și evoluția familiei este divorțialitatea, în analiza detaliată a acestui fenomen prezintă un lucru mai dificil din cauza inaccesibilității datelor statistice respective. Demografii europeni constată că după anii 1990, divorțialitatea nu a suferit schimbări esențiale. Tendințele divorțialității au fost influențate mai mult de schimbările legislative, care au avut doar un efect temporar, ceea ce s-a concentrat într-o perioadă scurtă. Cea mai mare rată totală de divorțialitate (RTD) în rile europene variază la nivelul de 0,4-0,5, fiind observat în Estonia, Letonia, Lituania, în timp ce niveluri similare au fost observate și înainte de perioada de tranziție. O RTD sub 0,2 a fost observat în: Bulgaria, Croația, Polonia și România. În perioada de după anii 1990 au avut loc unele fluctuații, dar nivelul de 0,2 a fost rareori depășit [1].

În ceea ce privește Republica Moldova, RTD a cunoscut anumite fluctuații, înregistrând în perioada anilor 1980-1990, valori de 0,32-0,35, cota maximă fiind înregistrată în 2005 – de 0,46, ca mai târziu, în 2012, să ajungă iarăși la nivelul de 0,33. Astfel, în comparație cu altele europene, nivelul divorțialității în Republica Moldova este unul înalt.

Divorțialitatea conferă un anumit grad de instabilitate familiei, parțial, în timp ce instabilitatea căsătoriilor este compensată de recăsătorirea persoanelor divorțate. Astfel, ponderea căsătoriilor repetate a ajuns în Republica Moldova în 2013 până la 16,5% la bărbați și 14,1% la femei.

Cea mai mare schimbare care s-a produs în cadrul familiei contemporane este scăderea fertilității și reducerea numărului de copii în familie, ceea ce are un impact important asupra dinamicii numărului și structurii populației, Figura 3.

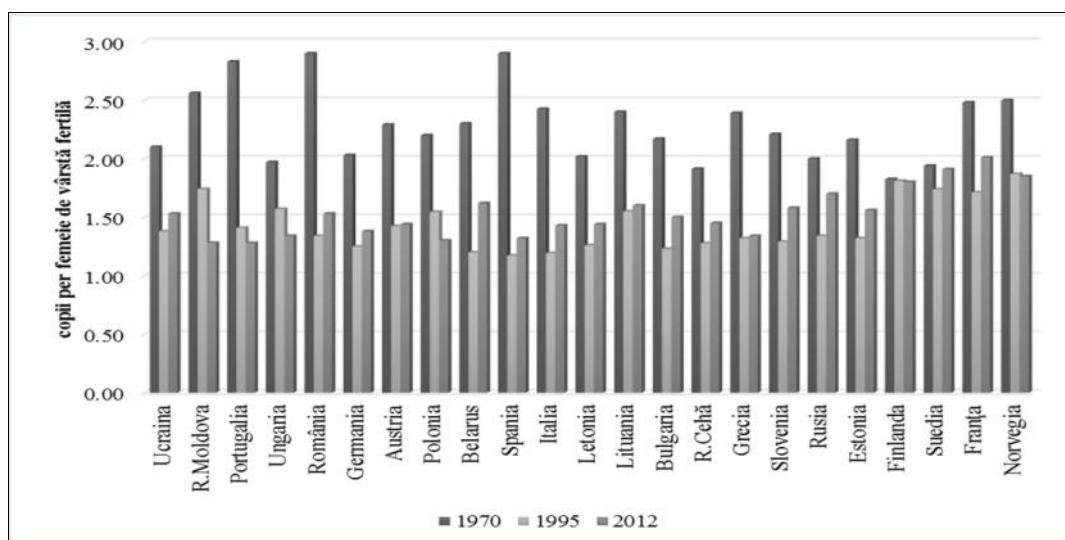

Fig. 3. Dinamica ratei totale de fertilitate (RTF)

Sursa: OECD Family database.

http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34637_37836996_1_1_1_1,00.html Eurostat

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde220&plugin=1>

Demoscope Weekly; statistica.md.

În prezent (anul 2013), valoarea indicatorului *rata totală de fertilitate (RTF)* pentru Republica Moldova este una destul de optimă – de 1,65*, asigurând aproape în totalitate înlocuirea generatională. Totuși, tendința generală este de reducere a RTF, acest lucru observându-se încă din 1970 atât în rile ex-socialiste, cât și în unele țări din Europa de Sud (Portugalia, Spania, Grecia). Pentru a menține natalitatea la un nivel optim, unele țări au promovat o politică pronatalistă forțată (limitarea accesului populației la contraceptive și avorturi), un exemplu, în acest sens, a fost România, în perioada regimului totalitar dezvoltat de Ceaușescu. Ineficiența acestei politici a fost demonstrată de faptul că după încetarea regimului totalitar, adică după anii 1990, RTF s-a redus aproape de două ori în rile din Europa de Nord (Finlanda, Suedia, Norvegia) și în Franța. Însă, prin adoptarea unor politici familiale active și de lungă durată au reușit să obțină revenirea la dimensiuni firești a diminuării evolutive a natalității.

Deși indicatorul RTF este utilizat, pe larg, în literatura de specialitate, demografii europeni

*Conform calculelor Centrului de Cercetări Demografice

au demonstrat că în perioadele de restructurare a modelului natalității (deplasarea nașterilor spre vârstele tinere sau invers – amânarea acestora spre vârstele mature), acesta prezintă informații eronate cu privire la nivelul real al natalității. Astfel, se recomandă de înțeles acest indicator din circuitul nașterilor [4].

Cel mai veridic indicator al fertilității este considerat fertilitatea descendentă a cohortelor feminine. Deși se observă o tendință constantă de reducere a acesteia în comparație cu altele, nivelul de natalitate în țara noastră este mai înalt decât în Italia, Spania, România, Rusia, Ucraina, Belarus etc., apropiindu-se de nivelul natalității a cohortelor feminine născute în anul 1965 din Suedia, Franța, Norvegia, deci țările în care situația natalității este considerată una favorabilă și se menține la nivelul care asigură înlocuirea simplă a generațiilor, Figura 4.

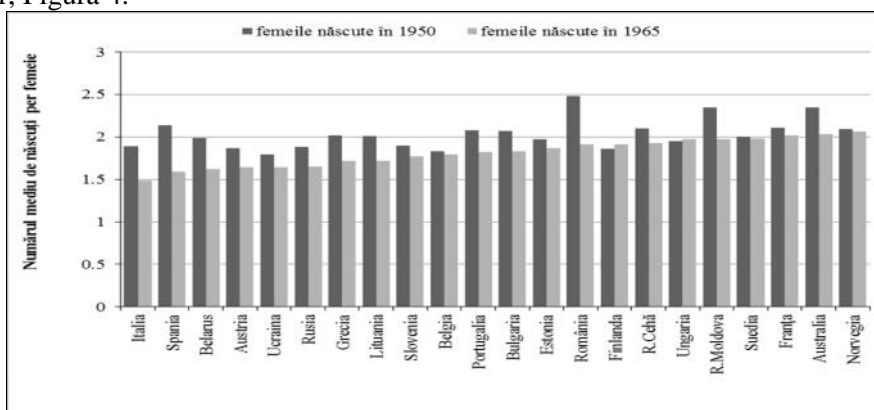

Fig. 4. Rata totală de fertilitate a cohortelor feminine născute în anii 1950 și 1965

Sursa: OECD Family database.

http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34637_37836996_1_1_1_1,00.html

Demoscope Weekly; statistica.md.

Răspândirea căsătoriilor neînregistrate și a relațiilor sexuale premaritale a dus la faptul că sarcina, iar în unele cazuri și nașterea copilului, preced înregistrarea căsătoriei. Astfel, diferența dintre vârsta medie a femeii la prima căsătorie și vârsta medie a mamei la prima naștere s-a redus foarte mult, acest fenomen fiind specific pentru țările cu un nivel înalt al uniunilor consensuale (Franța, Suedia). Însă, această situație poate fi extrapolată și asupra Republicii Moldova, pentru că indicatorii menționați înregistrează aceleași tendințe, ceea ce arată rolul semnificativ al uniunilor consensuale și, respectiv, al nașterilor extraconjugale în restructurarea proceselor de formare a familiei și a natalității, Figura 5.

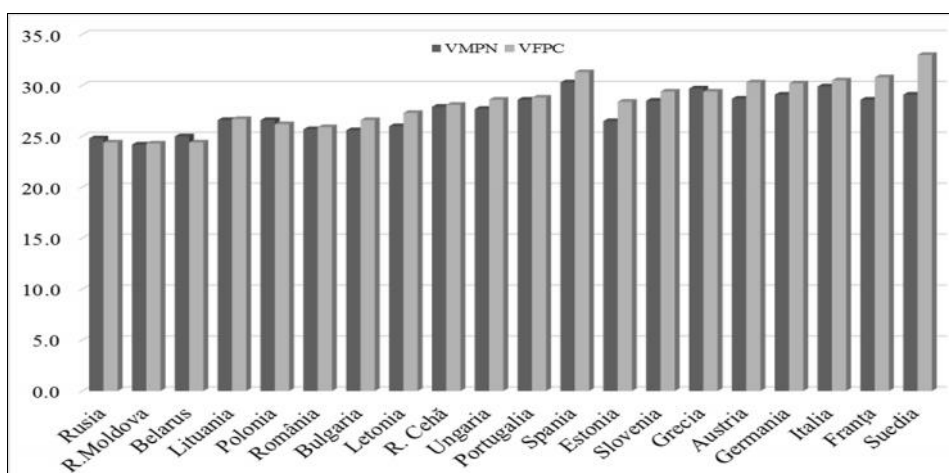

Fig. 5. Vârsta medie a femeii la înregistrarea primei căsătorii (VMPN) și vârsta medie a mamei la prima naștere (VFPC), anul 2012

Sursa: OECD Family database.

http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34637_37836996_1_1_1_1,00.html

Eurostat <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Demoscope Weekly; statistica.md.

O modificare importantă în organizarea familiei contemporane vine de creșterea natalității

extraconjugale, acest fenomen fiind considerat drept una dintre caracteristicile principale ale celei de-a doua tranzi ii demografice [6]. R spândirea uniunilor consensuale a contribuit la cre terea num rului i a ponderii copiilor n scu i în afara c s toriei în majoritatea rilor europene, de i exist unele diferen e determinate de normele culturale, religioase, de tradi ii i obiceiuri. Astfel, în Europa de Sud se men ine un nivel relativ sc zut al na terilor extraconjugale (Grecia – 5,9%), pe când în unele ri ponderea na terilor extraconjugale a dep it valoarea de 20%, îns sunt ri care au trecut limita de 50-60%. Este impresionant viteza cu care se extinde acest fenomen: în Italia, pe parcursul anilor 2000-2012, ponderea na terilor în afara c s toriei a crescut de la 9,7% pân la 28%, în Spania – de la 17,7% pân la 35,5%. În România, în anul 1990, na terile extraconjugale au constituit numai 4%, în 2000 – deja 24,1%, iar în 2012 – 31%. Republica Moldova, în ultimii zece ani, ocup o pozi ie cu un nivel relativ sc zut al na terilor extraconjugale (22,4%), iar valori similare au fost înregistrate i în fostele rile ex-socialiste, Figura 6.

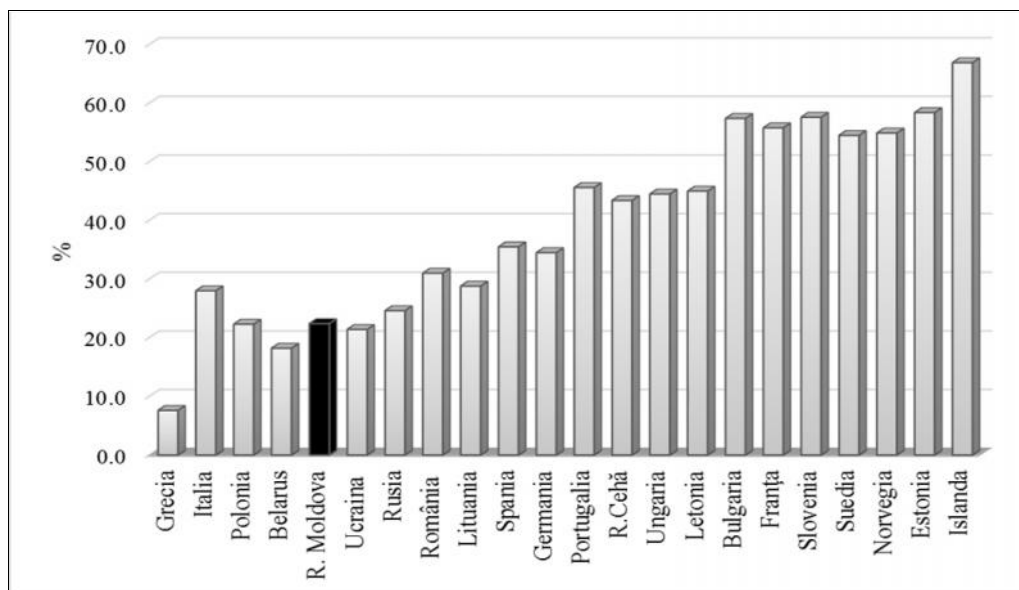

Fig. 6. Ponderea na terilor extraconjugale, anul 2012

Sursa: Eurostat.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00018&plugin=1>

Rusia, Fran a 2011

Demoscope Weekly; statistica.md.

Concluzii. Acest scurt schi de explica ie a tendin elor demografice recente, care vizeaz formarea familiei, relev o mare varietate a motivelor cu un impact paralel. Probabil, politicile adecvate de familie trebuie s se refere la probleme care in de situa ia economic a familiei, la orientarea membrilor familiei spre ob inerea studiilor superioare i a unei specializ ri profesionale, la schimbarea normelor i a valorilor care afecteaz familiile, la impactul anomiei sociale, cel pu in asupra unor grupuri de popula ie, la construirea i acumularea capitalului social. Atât pentru identificarea grupurilor respective ale popula iei care se confrunt cu problemele men ionate, cât i pentru identificarea instrumentelor care prezint direc iile prioritare în domeniul politicilor familiale, sociale i demografice relevante, este necesar efectuarea unui studiu aprofundat cu privire la particularit ile form rii i func ion rii familiei.

Referin e bibliografice

1. DORBRITZ, J. Divorces. Chapter 2.3. In: Dimiter Philipov and Juergen Dorbritz by. Demographic consequences of the transition in countries of Central and Eastern Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. 203 p. [accesat 11 mai 2015]. ISBN 92871517-2-5. Disponibil: [http://books.google.md/books?id=H86HsZOaxLEC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=Dorbritz+\(2003\),+Divorces&source=bl&ots=4idItyh7mE&sig=u_nwMI8hha1W17jqZK62jW1ss4M&hl=ru&ei=XFfftZPUNMrbsgab](http://books.google.md/books?id=H86HsZOaxLEC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=Dorbritz+(2003),+Divorces&source=bl&ots=4idItyh7mE&sig=u_nwMI8hha1W17jqZK62jW1ss4M&hl=ru&ei=XFfftZPUNMrbsgab)
2. PHILIPOV, D. Major trends affecting families in Central and Eastern Europe. 2003 [accesat 13 mai 2015]. Disponibil: <http://www.un.org/esa/socdev/family/Publications/mtphilipov.pdf>
3. PHILIPOV, D. Changes in Demographic Trends. Chapter 2. In: Dimiter Philipov and Juergen Dorbritz

- by. Demographic consequences of the transition in countries of Central and Eastern Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003. 203 p. [accesat 15 mai 2015]. ISBN 92871517-2-5. Disponibil: [http://books.google.md/books?id=H86HsZ0axLEC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=Dorbritz+\(2003\),+Divorces&source=bl&ots=4idItyh7mE&sig=u_nwMI8hha1W17jqZK62jW1ss4M&hl=ru&ei=XFffTZPUNMrbsgab](http://books.google.md/books?id=H86HsZ0axLEC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=Dorbritz+(2003),+Divorces&source=bl&ots=4idItyh7mE&sig=u_nwMI8hha1W17jqZK62jW1ss4M&hl=ru&ei=XFffTZPUNMrbsgab)
4. PHILIPPOV, D., SPEDER, Z., BILLARI, F. Soon, later, or ever? The impact of anomie and social capital on fertility intentions in Bulgaria (2002) and Hungary (2001). In: Population Studies. 2006, vol. 60 (3), pp. 289-308.
 5. SOBOTKA, T., LUTZ, W. Misleading Policy Messages from the Period TFR: Should We Stop using It. In: European demographic Research Papers 4. Vienna: Vienna Institute of demography of the Austrian Academy of Sciences, 2009.
 6. . B: . 2007, o . XVI, 4, c. 73-112.
 7. : [accesat 19 aprilie 2015]. Disponibil: http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/konfer/konfer_08.html
 8. SOBOTKA, T. Overview chapter 6: The diverse faces of the second demographic transition in Europe. In: Demographic Research. 2008, vol. 19, pp. 171-224.
 9. HOEM, J., JASILIONIENE, A., KOSTOVA, D. et al. Traces of the Second Demographic Transition in selected countries in Central and Eastern Europe: union formation as a demographic manifestation. In: European Journal of Population. 2009, vol. 25, issue 3, pp. 123-156.

Recomandat spre publicare: 29.05.2015